

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΕΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

10
1913

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πρὸ ἡμῖν. Ἀλλὰ φιλέλλην οἶος ὁ κ. Μίλλερ δικαιούται νὰ ἔχῃ ἰδίαν γνώμην ἐκ διαφόρου ἱστορικῆς ἐκτιμῆσεως τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ ὀρθὸν εἶνε ὅπως ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ὁ διαφόριος κρίνων ἐπιτρέψῃ τελείαν ἐλευθερίαν σκέψεως εἰς ἄνδρα μετὰ πολλῆς μὲν παρησίας κρίνοντα καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας ἐκυτοῦ πατρίδος τὰ πράγματα, πολλὰχῶς δὲ διατρανεύοντα τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀγάπην.

Τοιοῦτου ὄντος τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Μίλλερ, ὁ ἐκδότης τοῦ Νέου Ἑλληνομνημονοῦ ἐθεώρησε καλὸν νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς τὴν βραχείαν ταύτην βιβλιοκρισίαν, ἀλλὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ προσιτὸν ἐν τῇ συνόλῳ εἰς τοὺς ὁμοσθελῆς διὰ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ. Ἀνέλαβε δὲ φιλοτίμως τὴν ἑλληνικὴν ἐκδοσιν, ὑπὸ μὲν τοῦ συγγραφέως συμπληρωθεῖσαν διὰ νέου κεφαλαίου περὶ τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ καὶ τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου, ὑπὸ δὲ τοῦ μεταφραστοῦ πλουτισθεῖσαν διὰ πλήθους εἰκόνων, τὸ Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας».

O. Tafrafi Thessalonique au quatorzième siècle. Préface de Ch. Diehl. Ἐν Παρισίοις. Librairie Paul Geuthner. 1913. Εἰς 8^{ον} σελ. GXXVI, 312.

O. Tafrafi Topographie de Thessalonique. Préface de Ch. Diehl. Ἐν Παρισίοις. Librairie Paul Geuthner. 1913. Εἰς 8^{ον} σελ. F, XII, 220.

Ἀσπασία καὶ λίαν ἐπίκαιρα εἶνε τὰ δύο ταῦτα περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἔργα, ἐκδοθέντα βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀλώσεως τῆς περιμαχητῆς πόλεως. Ὁ Ῥωμανὸς συγγραφεὺς κ. Tafrafi, διδάκτωρ τῆς φιλολογίας τῆς ἐν Παρισίοις Faculté des Lettres, πρώην γραμματεὺς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἄλλοτε ἐπιφορτισμένος τὴν διδασκαλίαν τῆς Ῥωμανικῆς ἐν τῇ κατὰ τοὺς Παρισίους Σχολῇ τῶν ζώσων ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ἐπελάβετο τῆς συγγραφῆς αὐτῶν ἀπὸ πλήρους παρασκευῆς καὶ μετὰ περισσοῦ ζήλου. Ἦδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ἔτυχε τῆς εὐκαιρίας, ὅτε τῷ 1911 μετὰ συγκινήσεως οὐ μικρᾶς ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἔμαθε τὴν σκοπομένην κατεδάφειν τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως, νάξιωθῃ γενναίως ὑποστηρίξεως παρὰ τοῦ κ. Ἰακώβου Doucet, ὅπως δι' ἐπιτοπίων ἐρευνῶν μελετήσῃ τὰ τε τείχη, καὶ τὰ λοιπὰ κτίρια, φωτογραφῆσθαι τὰ μνημεῖα καὶ συμπληρώσῃ κατὰ χώραν τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ μελέτας.

Ἔτυχε δ' ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου τούτου τῆς προθύμου ἀρωγῆς πάντων τῶν δυναμένων νὰ συναπικουρήσωσιν, ὧν πλὴν τοῦ μνημονευθέντος χορηγοῦ ἰδίως μνηίας ἀξιοὶ εἶνε οἱ κ. κ. G. Guilamila, ἀρχιτέκτων, καὶ Devismes, φωτογράφος.

Ὁ ζῆλος, μεθ' οὗ ὁ κ. Tafrahi ἐπεδόθη εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ μνημειακὴν ἀποκατάστασιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶνε εὐνόητος καὶ δεδουλογημένος. Ἡ Θεσσαλονίκη ἦδη ἐν τοῖς μακεδονικοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἐκτίσθη, καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ῥωμαιοκρατίαν ἦτο πόλις ἀξία λόγου, ἐτι δὲ μᾶλλον διέπρεψε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅτε ἀνεδείχθη ἡ δευτέρα μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν πόλις τοῦ κράτους. Ὡς τοιαύτη ἐπέχει ἐν τε τῇ πολιτικῇ, τῇ θρησκευτικῇ καὶ τῇ καλλιτεχνικῇ ἱστορίᾳ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀξίωμα ἀληθῶς ὑπέροχον. Εἶνε δ' ἄλλως αἱ τύχαι αὐτῆς οὕτω περιπετειώδεις ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως καὶ τῆς μεγάλης αὐτῆς σημασίας, ὥστε ἦτο δίκαιον νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν καὶ καθ' ἑαυτὴν τοῦτο μὲν ὡς προμαχῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ παντοίων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, τοῦτο δὲ ὡς παρέχουσα τὸ ἀριστον ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει παράδειγμα ἐπαρχιακοῦ βίου, βαίνοντος ἐνίοτε μέχρις αὐτοδιοικησίας.

Ἀλλὰ παρὰ τὴν τοιαύτην σπουδαιότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἡ ἱστορία αὐτῆς καὶ τὰ μνημεῖα ἐπὶ μακρὸν δὲν εἶχον ἀξιοθῆ τῆς προσεχούσης μερίμνης. Μετὰ τὴν ἀτελεῖ πραγματείαν τοῦ ἀδῶα Belley (*Observations sur l'histoire et sur les monuments de la ville Thessalonique*) ἐν τοῖς *Mémoires de l'Académie des Belles-Lettres* Τόμ. XXXVIII τοῦ 1777 μόνος ὁ Γερμανὸς βυζαντιολόγος Θωμᾶς Tafel κατέστησε τὴν τοπογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀντικείμενον ἰδίου λόγου ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ *Historia Thessalonicae* (Ἐν Τυδίνγγη. 1835) καὶ *De Thessalonica ejusque agro* (Ἐν Βερολίνω. 1839), ὅπως δ' ἀνεπικρῆ εἶνε τὰ ἄλλως οὐχ ὅπως ἀχρηστα συγγραμμάτια τοῦ κ. Χατζηγιωάννου «Θερμαῖς ἦτοι περὶ Θεσσαλονίκης» (Ἐν Ἀθήναις. 1879) καὶ «Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης» (Ἐν Θεσσαλονίκῃ. 1881). Πλὴν δὲ τῶν δημοσιευμάτων τούτων δὲν ἔλειψαν κατὰ τὰ τελευταῖα κυρίως ἔτη σποραδικὰ μονογραφικὰ μελετήματα ἀλλογενῶν τε καὶ ἡμετέρων, ἰδίως τοῦ μακκρίτου Δῆμιτσου τῶν κ. Πέτρου Παπαγεωργίου καὶ Ἀδαμ. Ἀδαμαντίου καὶ τινὰ ἡμέτερα ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμωνι.

Ἐκρεπε λοιπὸν ὁ θέλων νᾶνοικοδομήσῃ ἐπὶ βάσεων ὅπως νέων τὴν πολιτικὴν, θρησκευτικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης νὰ ἐπωφεληθῇ μὲν τᾶνωτέρω βοηθήματα, νᾶνατρέξῃ δὲ κυ-

ρίως εἰς τὰς συγγραφικὰς καὶ μνημειακὰς πηγὰς, συμπληρόντων τὸ ἔργον διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς πλείστας ὄσας καθολικὰς τε καὶ εἰδικὰς περὶ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης συγγραφάς. Τοῦτο δὲ τὸ ἔργον ἐπετέλεσαν ὁ κ. Tafrahy μετὰ πολλῆς εὐσυνειδησίας, καθ' ἣ ἀποδεικνύουσιν οἱ τῶν εὖς αὐτοῦ συγγραφεῶν προτιμώμενοι πλούσιοι βιβλιογραφικοὶ ἐλεγχοί.

Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐξερευνήσει τῆς ἱστορικῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα εἰς μόνας τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς συγγραφικὰς πηγὰς, ἀλλ' ἔλαθεν ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ἀνεκδότους κώδικας, τοῦλάχιστον τοὺς ἐν Παρισίοις (Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης ἀρ. 389, 1189, 1192, 1213, 1238, 1239, 1246, 1247, 1278, 1310, 1368, 1790, 2629, 2953, 3041, Suppl. Grec ἀρ. 67, Coislin ἀρ. 146) καὶ τοὺς ἐν τῷ Γυμνασίῳ Θεσσαλονίκης (ἀρ. 35 καὶ 49). Τῶν κωδίκων τούτων ὁ Παρισιακὸς 1192 περιλαμβάνει τὰς ἐπιστολὰς καὶ ὁμιλίαις τοῦ Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης, ὧν τὰς ἐπιστολὰς ἐξεδώκαμεν ἐκ παραβολῆς καὶ πρὸς ἄλλους κώδικας καὶ ὑπεμνηματίσαμεν ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι (Τόμ. Θ' σ. 343 κ. ἐ.), ὑποσχεθέντες νὰ ἐκδώσωμεν καὶ τῶν ὁμιλιῶν τὰς ἐχούσας ἱστορικὴν σημασίαν.

Ἡ ἱστορικὴ πραγματεία τοῦ κ. Tafrahy περιορίζεται μὲν εἰς τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σελ. 11 — 13) πραγματεύεται ἐν συντομίᾳ καὶ τὰς προτέρας τῆς πόλεως τύχας ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς. Μεταβαίνων δ' εἰς τὸ κύριον θέμα τοῦ λόγου δὲν ἐπιλαμβάνεται μόνον τῆς ἐξιστορήσεως τῶν πολιτικῶν τυχῶν καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ εὐστοχίας ἐνδιατρίθει οὐχ ἥτιον εἰς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστώτος, τῆς καλλιτεχνικῆς κινήσεως καὶ τῆς καθ' ἑλοῦ παιδείως, παρέχων οὕτω πλήρη εἰκόνα τῆς πόλεως ἐν μιᾷ τῶν πολυκινητοτάτων καὶ χαρακτηριστικωτάτων περιόδων τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς βίου. Ὁ ἀναγνώστης θὰ παρακολουθήσῃ μετὰ πολλῆς προσοχῆς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μετ' ἐντροφῆσεως, τὰ κεφάλαια περὶ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων, περὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς καὶ δημοτικῆς διοικήσεως, περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ τῆς οἰκονομικῆς κινήσεως τῆς πόλεως, περὶ τῆς λατρείας τῶν ἁγίων, περὶ τῆς ἐπιστήμης, τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν τῇ πόλει, περὶ τῆς ἐρίδος τῶν Ἡουχαστῶν, περὶ τῆς στάσεως τῶν Ζηλωτῶν. Ἐκ δὲ τῆς λεπτομεροῦς καὶ σαφοῦς ταύτης ἱστορικῆς ἐκθέσεως θάποκομίση καθαρὰν ἰδέαν τῆς θέσεως ἣν ἐπέχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου ἡ Θεσσαλονίκη ὡς ἕδρα τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ἐναντίον τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν

πνεύματι ἀναγεννήσεως καὶ τῆς πάλης μεταξύ ἀπόρων καὶ πλουσίων ἐν πόλει, ἤτις κατ' ἀντίθεσιν τῆς συγκεντρώσεως, ἦν ἀντιπροσωπεύει ἡ Κωνσταντινούπολις, γίνεται ὑπέρμαχος τῆς ἀποκεντρώσεως ὑπὸ τὸν δημοκρατικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ὅχι ἥττον δὲ πλεόσσιον εἶνε τὸ ὕλικόν καὶ ἐξηκριδωμένη, ἡ ἔρευνα ἐν τῷ ἐτέρῳ συγγράμματι τοῦ κ. Tafali τῷ ἀναφερομένῳ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἴσως μάλιστα δύνανται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ ἐπιγραφή τοῦ βιβλίου τούτου δὲν ἀρκεῖ νὰ δώσῃ πλήρη ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἀπειδὴ τοῦτο δὲν περιλαμβάνει μόνον τὴν ἐξερεύνησιν τῆς τοπογραφίας, ἀλλ' ἄπτεται καὶ τῆς ἱστορίας καὶ περιγραφῆς αὐτῶν τῶν μνημείων. Διαίρεται δὲ τὸ σύγγραμμα εἰς δύο βιβλία. Τοῦτων τὸ πρῶτον πραγματεύεται τὰ κατὰ τὴν Ἱδρυσιν, τὸ ὄνομα, τὸν λήμην καὶ τὴν θέσιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ διὰ μακρῶν τὰ κατὰ τὸν περίβολόν τῶν τειχῶν καὶ τὰς πύλας· τὸ δὲ δεύτερον βιβλίον τὰ κατὰ τὸ ἐσωτερικόν τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἀρχαιτέραν περίοδον, ἐν ᾗ ὁ λόγος πλὴν ἄλλων περὶ τοῦ σταδίου, τοῦ ἵπποδρόμου, τῶν στοῶν, τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μεγάρου, τοῦ πραιτωρίου, τοῦ γραμματοφυλακίου, τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν, καὶ κατὰ τὴν βυζαντικὴν περίοδον, ἐν ᾗ τὰ περὶ ἐνοριῶν, τοῦ Ἑπταπυργίου, τῶν ἀγορῶν, καὶ τὰ κατὰ τὰ βυζαντικὰ μνημεῖα, ἐν οἷς ἐξέχουσιν αἱ πλούσιαι καὶ περίκοσμοι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ αἱ παρέχονσαι εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἰδιόζουσαν βυζαντικὴν ὄψιν καὶ καθιστάνουσαι αὐτὴν ἀξίαν περισπουδάστων μελετῶν.

Ὅτι δ' αὐξάνει τὴν ἀξίαν τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ κ. Tafali, εἶνε ἡ διακόσμησις αὐτοῦ, πλὴν δεκατεσσάρων εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ, διὰ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἔλων φωτοτυπικῶν πινάκων, περιεχόντων ἐξήκοντα καὶ ὀκτώ ἀπόψεις τῶν κυριωτάτων μνημείων. Τὸ ὅραϊον τοῦτο λεύκισμα εἶνε τὸ συμπλήρωμα τῶν ἐξικρέτων ὑπηρέσιων, ἃς διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἐργασίας παρέσχεν ὁ κ. Tafali χάριν πληρεστέρας γνώσεως τῶν κατὰ τὴν Θεσσαλονικίαν.

Καὶ μεγάλα μὲν εἶνε ὅσα ἐπετέλεσεν ὁ Ῥωμῆος ἐρευνητής· ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ἐν τῇ τουρκοκρατουμένῃ Θεσσαλονικίᾳ ἡ ἔρευνα προσέκρουεν εἰς ποικίλας δυσχερείας. Σήμερον δ' ἔτε ἀπλετοῦ διαχζόμενον τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας διευκολύνει νὰ διειζδύσωμεν εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ παρελθόντος, ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας νὰ συμπληρώσωμεν τὸ ἔργον, διαφωτίζοντες μὲν τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς αἰῶνας πλὴν τοῦ δεκάτου τετάρτου, ἐπιδαικνύοντες δὲ πρὸς τὰ ἐν τῇ πόλει γεγραρὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν βυζαντικῶν χρόνων ἄλλην ἐκείνην τὴν στοργὴν καὶ τὴν μελέτην ἣν εἶνε ἀξία.